

УДК 378.22

РОЗВИТОК ДОКТОРСЬКОЇ ОСВІТИ В ІННОВАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Регейло І. Ю.

У статті автор аналізує проблему трансформаційних змін розвитку докторської освіти в інноваційному суспільстві та визначає основні чинники впливу на підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Ключові слова: докторська освіта, глобалізація, формування економіки знань, конвергенція, масовізація, маркетингізація, інтернаціоналізація.

В статье автор анализирует проблему трансформационных изменений развития докторского образования в инновационном обществе и определяет основные факторы влияния на подготовку научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации.

Ключевые слова: докторское образование, глобализация, формирования экономики знаний, конвергенция, массовизация, маркетингизация, интернационализация.

The author of the article analyzes the problem of transformational changes in the development of doctoral research in the innovation society and identifies the main factors impacting on preparation of highly qualified academic teaching and research staff.

Key words: doctoral research, globalization, development of the economics of knowledge, convergence, massification, marketization, internationalization.

Постановка проблеми. Виконання пріоритетних завдань інноваційного суспільного та державного розвитку, як зазначається в щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України (2013), упровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національної економіки є можливими за умови максимального використання освітнього потенціалу [9, с. 168–169], складовою якого є вища освіта, зокрема підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

На сучасному етапі переходу до постіндустріального суспільства знань відбуваються трансформаційні зміни у всіх сферах суспільного життя. Пріоритетними напрямками в постіндустріальному розвитку є інтелектуальний капітал, знання, освіта, культура, охорона здоров'я, виробництво духовних благ. Ураховуючи історичні виклики XXI століття, постіндустріальне суспільство ставить нові вимоги до освіти, стан якої в сучасному світі складний і суперечливий, та вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на розв'язанні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток, не дають можливості забезпечити нову якість освіти [13]. Це зумовлено не лише переходом людства до постіндустріальної цивілізації, але й супроводженням повторюваними економічними кризами, різким падінням економічного зростання в країнах світу, загальною кризою духовної сфери тощо. Саме тому особливо важливим є висвітлення чинників, які в умовах кардинальних змін впливають на розвиток вищої освіти, зокрема докторської підготовки, на шляху до інноваційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукових робіт дає підстави стверджувати, що проблемам трансформаційних змін на сучасному етапі переходу до постіндустріального суспільства знань присвячено чимало наукових досліджень. Зокрема, висвітлено питання глобалізації в різних сферах суспільства (Т. Левіт, А. Фролов), політики глобалізації (П. Бурдье), глобалізаційних викликів на третьому циклі освіти (Ф. Альтбах, Л. Рейсберг, Л. Рамбла); розкрито теорію "конвергенції" (П. Сорокін, Р. Арон, В. Бакінгем, Дж. Гелбрейт), економіки знань (В. Геєць, Ф. Махлуп), маркетингізації (В. Васильєв). У наукових працях зарубіжних (Я. Миклебуст, Я. Піттер, Р. Нілсен, В. Байденко, Н. Селезньова) і вітчизняних (В. Луговий, В. Моренець, Ж. Таланова та ін.) учених розглядаються проблеми реформування докторської освіти. Утім, трансформаційні зміни докторської підготовки на сучасному етапі переходу до постіндустріального суспільства знань як самостійне педагогічне дослідження відображено недостатньо.

Формулювання цілей статті полягає у дослідженні проблем трансформаційних змін розвитку докторської освіти в інноваційному суспільстві та визначенні основних чинників впливу на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постіндустріальне суспільство – це передусім суспільство, засноване на знаннях (Knowledge society), джерелом розвитку якого є власне розмаїття і власні здібності [6, с. 19]. Кожне суспільство має власні переваги у сфері знання, тому необхідно прагнути забезпечити об'єднання знань, якими вже володіють ті чи інші суспільства, з новими формами створення, придбання і поширення знань, які використовуються в межах моделі економіки знання. Ця теза налаштовує на усвідомлення кожним суспільством (і кожним громадянином Всесвіту) необхідності збереження сталого знання, продукування і поширення нового знання, а також спільного використання здобутків людства [Там само, с. 200–201].

За висновками експертів, справжнє суспільство знань ґрунтується на дотриманні таких трьох вимог: більш справедливе оцінювання існуючих знань для боротьби з пізнавальним розривом; більш широка участь зацікавлених осіб у вирішенні питань доступу до знань; більш успішна інтеграція політичних дій у сфері знання [6]. Першим і ключовим чинником, який характеризує трансформаційні зміни і віддзеркалює зазначені вимоги на сучасному етапі вищої освіти, є глобалізація.

Глобалізацію розуміють як об'єктивний процес, спрямований на формування єдиного світового простору, що включає в себе рух капіталу, бізнесу, інформації, товарів, послуг і людей у всесвітньому масштабі, а також формування наднаціональної влади й управлінських інститутів [7]. Водночас, на думку В. Кременя і В. Ткаченка, слід розмежовувати глобалізацію і політику глобалізму, де остання – політичний курс, що намагається спрямувати процес глобалізації в русло забезпечення інтересів великих монополістичних об'єднань, які за своїм масштабом вже стали міжнародними [Там само, с. 216].

Протягом останніх десятиліть, як зазначалося під час роботи Другого Глобального стратегічного форуму з докторської освіти (березень 2013), саме сфера дослідження стала глобальним прагненням, оскільки для глобального товариства розширено можливості для спілкування, збору та обміну інформацією, що не було раніше [19]. Це зумовлено тим, що на сучасному етапі на всіх континентах різко зростає кількість здобувачів докторського ступеня для задоволення потреб сектору освіти, який постійно розширюється. Науково-дослідницькі установи в деяких країнах створюють мережі альянсів, спільних програм і філій, які, все більше відокремлюючись від національних систем і пріоритетів, беруть участь у глобальній конкуренції за таланти та ресурси.

Особливо заслуговують на увагу принципи діяльності глобального наукового співтовариства, які були проголошені на Другому Глобальному стратегічному форумі з докторської освіти [Там само]. По-перше, висока якість досліджень як мета світового наукового співтовариством і необхідна умова докторської освіти. Університети повинні гарантувати розвиток науково-дослідного потенціалу за рахунок інвестицій, інфраструктури, співпраці, щоб досягти критичної маси досліджень, необхідних для надання докторської освіти. По-друге, дослідження будуть по-справжньому глобальними, якщо широка участь докторантів з інституцій різних країн і доступність будуть пріоритетами. Тобто університети повинні брати участь у широкому спектрі співпраці з різними партнерами для забезпечення максимально широкої участі докторантів з установ різних країн світу. По-третє, з метою забезпечення якості досліджень, широкої участі докторантів і доступності університети повинні брати участь у співпраці для загального розвитку, ураховуючи глобальні і місцеві потреби. По-четверте, співпраця вимагає спільного розуміння основоположних принципів, таких як етика наукових досліджень, якість організації науково-дослідницької підготовки і відповідне інституційне управління.

Важливою складовою процесу глобалізації є формування всесвітньої економіки як цілісного організму, що передбачає злиття національних економік в єдину загальносвітову систему, посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, стрімке формування єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору. Це знаходить своє вираження в утворенні світового ринку фінансів, това-

рів і послуг, зокрема освітніх, та поглиблення міжнародного розподілу праці, взаємозалежності і конкуренції на ринках праці й освітніх послуг та формування економіки знань.

Становлення економіки знань вимагає, по-перше, забезпечення її висококваліфікованим людським ресурсом. Традиційна система підготовки фахівців зі ступенем PhD була спрямована на випуск дослідників у так званому "першому режимі" виробництва знань, тобто академічних фахівців, які б проводили пошук знань відповідно до традиційних академічних цінностей істини, об'єктивності й універсальності. Однак для розвитку економіки знань необхідні дослідники, підготовлені в "другому режимі" виробництва знань – дослідники всередині або за межами вишу, здатні визначити комерційні можливості для застосування і реалізації результатів досліджень, провести експертизу дослідницьких проблем, ефективно управляти наукоємними проектами і знайти місце на ринку для відповідної продукції [8].

Ураховуючи це, економіка знань зумовлює розвиток нової форми докторських програм – професійний докторат, переоцінка значущості якого відбулася наприкінці 80-х рр. минулого століття, оскільки, на відміну від традиційних PhD, вони відповідали запитам ринку праці та підприємництва. Крім професійного докторату, існують й інші нові види, які були розроблені на базі докторських програм, що поєднують практику і роботу над дослідженням [20].

У країнах Європи та Північної Америки потреби нової економіки спонукали вищі навчальні заклади відмовитися від здобувачів ступеня PhD із вузькою спеціалізацією. На запиту ринку праці фахівці з науковим ступенем зобов'язані володіти міждисциплінарними знаннями, вміти швидко перепрофілюватися, приймати ефективні й виправдані рішення в динамічно мінливих умовах, працювати в полікультурних середовищах тощо [3].

По-друге, реальне оцінювання рівня економіки знань потребує визначення стану її складових та виявлення проблем їх формування. Саме тому в межах програми "Знання для розвитку" Світовий банк запропонував найбільш комплексний підхід до виміру економіки, заснованої на знаннях. Відповідно до цієї методики розраховуються два індекси: індекс економіки знань та індекс знань. Індекс економіки знань ураховує чотири основних критерії: якість стимулювання економіки за допомогою існуючих і нових знань; залучення інновацій та нових технологій до вирішення місцевих потреб і створення нових технологічних рішень; рівень освіченості та професійної підготовки населення; розвиток інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури.

Аналізуючи підсумки рейтингу індексу економіки знань 2012 р. (Knowledge Economy Index (KEI) 2012 Rankings), слід констатувати, що до першої п'ятірки рейтингу увійшли: Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди та Норвегія [18]. Україна посіла 56 місце серед 146 країн із показником індексу 5,73 і посідає перше місце серед країн із слабкими середньоінтегрованими економіками. Це завдяки тому, що країна має високі показники саме з освіти і підготовленості громадян (21 місце в рейтингу). Окрім того, за останній час піднявся (на 10 позицію) її рівень стимулювання економіки за допомогою існуючих та нових знань.

Наступним чинником, який зумовлює трансформаційні зміни, є конвергенція. Це зростання подібності між ЄС та країнами-партнерами завдяки їх поступовій інтеграції до ЄС та адаптації до його політичних та економічних стандартів і законодавства. Конвергенція в системі вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу розуміється як вибудовування національних систем вищої освіти в Європі, досягнення сумісності і порівняності кваліфікацій (ступенів) на національному і міжнародному рівнях. Утім, ідеться не про конвергенцію, що неминуче призводить до одноманітності систем вищої освіти в Європі навіть у термінах ступеневих структур. Нині створено основні зразки структур кваліфікацій, і особливо важливим залишається розроблення профілів різних кваліфікацій з метою кращого розуміння результатів навчання на різних болонських циклах та розвитку ЄПВО як відкритого, гнучкого в просторі та часі [1].

Основними формами конвергенції є: конвергенція інтелектуального капіталу; конвергенція європейських систем вищої освіти; конвергенція європейських стандартів у галузі науки і технологій як стратегія посилення взаємодії національних освітніх систем; конвергенція правова; конвергенція ментальна. В ЄС особливе значення

має конвергенція інтелектуального капіталу (ІК) його держав-учасниць, що вимагає застосування відповідних інструментів загальноєвропейської політики.

Так, порівняльна оцінка індексу знань для країн ЄС дає підстави говорити про загальноєвропейський прогрес протягом останніх років у формуванні потенціалу розвитку знань: середнє значення індексу за ЄС-27 зросло на 0,8 % – з 7,57 у 1995 р. до 7,63 у 2009 р. [18]. Найбільш відчутний "прорив" у накопиченні національного потенціалу розвитку знань за вказаний п'ятнадцятирічний період зробили прибалтійські країни – їх індекс знань зріс у 2009 р. порівняно з 1995 р. у середньому на 14,2 %, а також Румунія (+8,3 %) та Чехія (+5,5 %). Водночас найбільше скорочення індексу знань спостерігалось у Франції (-5,3 %), Бельгії (-4,8 %), Португалії (-4,2 %) та Великобританії (-3,7 %) [18, с. 23].

Значна різниця значень індексу знань в ЄС, що за підсумками 2009 р. склала понад 1,5 рази (від 9,57 у Швеції до 6,25 у Румунії), вказує на слабкість конвергенційного зближення інтелектуального капіталу в Євросоюзі. До числа його країн-членів, які відстають у цьому процесі, можна віднести Грецію, Латвію, Словаччину, Португалію, Болгарію та Румунію, індекс знань яких у вказаному періоді був нижчим, аніж середній за ЄС [Там само, с. 23].

Т. В. Бурлай виокремлює головні причини слабкої конвергенції інтелектуального капіталу країн ЄС-27 протягом останніх років [2, с. 22]. Значна різниця між постсоціалістичними та високорозвиненими країнами ЄС простежується за такими параметрами: вихідні умови для формування інтелектуального капіталу; величина національного інноваційного потенціалу; рівень фінансування НДДКР.

Якщо загальні тенденції у сфері вищої освіти для розвинених країн зберігають більш-менш передбачувану спрямованість, про що зазначає О. Грибанькова (кількість студентів у системі післясередньої освіти збільшується пропорційно зростанню населення з урахуванням міграційних потоків), то у сфері підготовки фахівців вищої кваліфікації простежується бурхливе зростання, яке найчастіше пояснюється тим, що саме на цьому рівні особливо відчужуються тенденції глобалізації освіти, висока академічна мобільність молодих дослідників та масовизація [3].

Масовизація – це багатоаспектне явище, яке є наслідком змін соціальних функцій аспірантури в умовах постіндустріального суспільства [4]. Розширення сфери наукоємного виробництва, зростання попиту з боку економіки на інноваційні продукти і технології призвели до того, що університети в економічно розвинених країнах демонстрували зростання показників, що відображають інтерес студентів до навчання на докторських програмах.

Кількість докторських ступенів, що присвоюються в Європі, вища, ніж у будь-якому іншому регіоні світу, як в абсолютному вимірі, так і щодо чисельності населення. У 2010 р. 125 тис. докторських ступенів було присуджено лише в країнах ЄС, де загальна чисельність населення становить 500 млн осіб, порівняно з 70 тис. докторських ступенів у США, де населення – 300 млн осіб і 16 тис. докторських ступенів у Японії з населенням 130 млн осіб [12]. Зокрема, найбільша кількість докторської ступенів у Європі присуджуються в Німеччині, Великобританії, Італії та Франції. Найбільшим провайдером докторських освіти в Європі з щорічною кількістю присуджених докторських ступенів є Німеччина – 26 тис. осіб. У період 2004–2010 рр. кількість докторських ступенів, що присвоювалися у Великобританії, зросла приблизно на 20 %, в Італії – з 3,5 тис. у 2000 р. збільшилася до 10 тис. у 2007 р. [Там само].

Загалом в Україні у вищій освіті спостерігається ухил до так званої університетської освіти, частка якої складає 85 %, у західних країнах – 77 %, однак, незважаючи на її значні масштаби, частка аспірантів і докторантів, навпаки, є відносно невеликою – дещо більшою за 1 %; у світі – 2 %, у західних країнах – 3 % [9, с. 166].

Утім, масовизація післявишівської освіти не зводиться виключно до простого кількісного збільшення числа осіб, які навчаються в аспірантурі. Головний соціальний зміст цих процесів полягає у зміні соціально-професійної ролі вищих рівнів освіти та соціально-корпоративного статусу осіб із науковим ступенем. Тобто відбувається перетворення наукового ступеня в більш універсальну кваліфікаційну градацію інтелектуального працівника [12].

Прискорення процесів глобалізації в економіці та політиці ставить нові вимоги до структури та якості вищої освіти, запровадження в системі освіти елементів ринку,

що зумовлює приведення загального формату сфери вищої освіти у відповідність із сучасною економічною кон'юктурою та маркетингацією освіти.

По-перше, показовим прикладом взаємовпливу підприємницького підходу і глобалізації у вищій освіті є розвиток транснаціональної освіти. Саме в межах такої освіти можна спостерігати особливості функціонування університетів, їх дії на міжнародній арені ринкових відносин, у межах якої вищими закладами освіти реалізуються соціальні ролі приватних провайдерів освіти.

Орієнтація вищої освіти на корпоративний сектор призвела до того, що все більша кількість університетів пов'язують себе з практикою і цінностями підприємництва і стають своєрідними освітніми корпораціями. Саме тому з'явився термін "освітнє підприємництво" (educational entrepreneurship), який акцентував увагу на комерційній діяльності і прагненні до інновацій. У співпраці між університетами та промисловістю докторанти відіграють значну роль, оскільки виконують три ключові функції: по-перше, вони виступають у ролі виробників нового знання в межах наукової творчості та системи розроблення інновацій та технологій, по-друге, сприяють поширенню знань у більш широкому соціальному середовищі; по-третє, є з'єднувальною ланкою в конфігурації мережі партнерства між університетами та комерційними підприємствами [3, с. 25].

По-друге, термін "маркетингація" в галузі освіти відноситься до впровадження практик вільного ринку у систему управління вищими навчальними закладами [Там само, с. 23–24]. Маркетингація освіти виявляється в тому, що пріоритети вишів зміщуються на економічні показники. Це вимагає ефективність вишівської системи з точки зору зниження витрат і нерациональних витрат, бюджетування витрат і проектів, активного освітнього маркетингу, створення "центрів переваги", в яких концентруються ресурси, що дозволяють посилити конкурентні переваги ВНЗ.

Маркетингова логіка призводить до того, що університети починають позиціонувати себе на ринку, диференціюючи свої відмінні від інших вишів риси і закріплюючи їх в освітніх брендах. Відбувається своєрідна сегментація ринку, де складається природний поділ на три типи вишів: дослідницькі університети, університети з підготовки до масових професій, коледжі та технічні школи [3].

Загалом у світі склалося три основних моделі організації наукового та педагогічного життя університету, які різняться за своїми пріоритетами і настановами щодо ролі науки в їх діяльності. Зокрема, німецька модель передбачає злиття викладання та наукових досліджень в університетах, французька модель надає перевагу поділу цих двох функцій, залишаючи університету переважно педагогічні завдання. Третя ("атлантична", "британська") є комбінацією перших двох, запозичуючи різний досвід і традиції [3]. Є ще одна модель дослідницького університету США як механізму інтеграції науки і освіти [5]. У 2005 р. засновано Міжнародний альянс дослідницьких університетів (International Alliance of Research Universities, IARU), до якого входять десять провідних наукоємних університетів світу: Австралійський національний університет, Кембриджський університет, Оксфордський університет, Каліфорнійський університет в Берклі, Єльський університет, Пекінський університет, Національний університет Сингапуру, Токійський університет, Копенгагенський університет, Швейцарська вища технічна школа Цюріха [17].

Закономірно, що в таких умовах відбуваються міжнародні міграційні переміщення, що зумовлює інтернаціоналізацію вищої освіти, яку розглядають як засіб формування людського потенціалу. Основними тенденціями у процесі інтернаціоналізації вищої освіти є зростання кількості іноземних студентів та диверсифікація шляхів отримання освіти за кордоном. Нині найбільш привабливими для молодих учених є США і Великобританія. Зокрема, серед загальної чисельності здобувачів ступеня PhD в університетах Великобританії лише 45 % осіб – громадяни країни, 25 % – французи, 23 % – вихідці з Південної Африки, 21 % – Канади, 20 % – Австралії, 14 % – із США [15].

Глобалізація, процеси конвергенції, масовизації, маркетингації тощо зумовили змагання кращих практик управління програмами PhD та широку різноманітність підходів і стратегій щодо поліпшення докторської освіти в усьому світі. Водночас, прокладаючи свій шлях до кращої якості програм PhD, університетам у Європі та США доводиться працювати в досить жорстких межах обмежень і проблем, які мають урахувати зацікавлені сторони. Такими проблемами є, зокрема, загальні

тенденції розвитку ринку освітніх послуг, що потребує узгодження між національними та міжнародними вимогами про політику в галузі освіти [8]. Відбувається зростання наднаціональних (неурядових) організацій, компетенція й діяльність яких у сфері вищої освіти поширюються за національні межі: ЮНЕСКО, Міжнародна мережа органів забезпечення якості у вищій освіті, Міжнародний союз транснаціональної освіти (GATE), Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education), Європейський консорціум з акредитації вищої освіти (European Consortium for Accreditation in higher education), Європейська асоціація університетів (European University Association), Спілка студентів Європи (European Students' Union) тощо.

Основними програмами ЄС у сфері вищої освіти є: TEMPUS – Trans-European mobility scheme for university studies – Трансєвропейська схема мобільності для університетських студій; Erasmus Mundus; Програма імені Жана Моне. Стратегічними цілями зазначених програм є: підтримка асоціацій професорів і молодих учених, які спеціалізуються на питаннях європейської інтеграції, беруть участь у європейських студіях, заохочення їх до поширення результатів своїх досліджень, залучення до мережі нових членів; фінансування заходів, спрямованих на проведення міждисциплінарних досліджень і поширення знань через медіа та комунікативні заходи, стимулювання академічної полеміки, активізація діалогу із громадянським суспільством через конференції, семінари, круглі столи, літні школи тощо [10; 11].

Європейська наукова фундація (ESF) – це незалежна, неурядова організація, членами якої є 80 національних фінансових установ, дослідницьких установ, академій і наукових товариств із 30 країн [16]. Її діяльність (з 1974 р.) засвідчує здатність суспільства (науковців, бізнесу зокрема) об'єднати зусилля для розвитку різних галузей європейської науки (у т. ч. гуманітарної) і створення спільної Платформи для транскордонного співробітництва в Європі з метою задоволення викликів майбутнього.

Стратегії ЄС щодо зростання та зайнятості "Європа – 2020" (2010) спрямовуються на формування Європейського науково-дослідницького простору, що сприятиме мобільності та кар'єрним перспективам європейських науковців, а також залученню до досліджень і розробок їх іноземних колег, підвищенню ефективності фінансування наукових досліджень та інновацій тощо. Очікуваним результатом прийняття комплексу заходів є створення до 2020 р. Інноваційного Союзу Європи як стратегічного комплексного підходу до формування всеохоплюючої інноваційної та висококонкурентоспроможної економіки Євросоюзу [14, с. 8–9].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Стратегія розбудови третього циклу вищої освіти – підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів через аспірантуру та докторантуру – повинна формуватися згідно з вимогами перехідного етапу до постіндустріального суспільства. Основними глобальними принципами впровадження освіти здобувачів ступеня PhD є: висока якість досліджень як мета світового наукового співтовариства і необхідна умова докторської освіти; широка участь докторантів з інституцій різних країн і доступність; участь університетів у співпраці з різними партнерами для загального розвитку відповідно до глобальних і місцевих потреб; здійснення співпраці шляхом забезпечення етики наукових досліджень, якості в організації науково-дослідницької підготовки і необхідного інституційного управління. Підвищення якості докторської освіти на інноваційній основі має здійснюватися з урахуванням важливих чинників трансформаційних змін у вищій освіті: формування економіки знань, конвергенції, масовизації, маркетинга, інтернаціоналізації.

Водночас постає питання щодо вивчення змін у докторській освіті в європейському освітньому і науковому просторі, спрямованих на створення нових організаційних структур, реформування інституту наукового керівництва, що і буде предметом наших подальших розвідок.

Література

1. Бабин І. Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти на період до 2020 р. [Електронний ресурс] / І. Бабин, В. Ликова. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/uk/national-team-here/238.html>. – Назва з екрана.

2. Бурлай Т. В. Конвергенція інтелектуального капіталу країн ЄС і сучасні ініціативи Євросоюзу щодо її прискорення / Т. В. Бурлай // Інноваційна економіка : Всеукр. науково-виробничий журнал. – 2011. – № 6 (25). – С. 21–27.
3. Грибанькова А. А. Современные тенденции в подготовке специалистов-исследователей за рубежом (в контексте исследования проблем модернизации образования) : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 / Грибанькова А. А. – М., 2011. – 46 с.
4. Докторські програми в Європі та Україні : матеріали міжнар. конф. "Впровадження принципів третього циклу вищої освіти європейського простору в Україні" / Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад." ; наук. ред., упоряд. В. Моренець. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – 98 с.
5. Исследовательские университеты США: механизм интеграции науки и образования / под ред. В. Б. Суляна. – М. : Магистр, 2009. – 339 с.
6. К обществам знания : Всемирный доклад ЮНЕСКО. – UNESCO, 2005. – 231 с.
7. Кремень В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) / В. Кремень, В. Ткаченко. – К. : Т-во "Знання", 2013. – 415 с.
8. Максимцев И. А. Тенденции развития докторского образования в европейских университетах / И. А. Максимцев, А. В. Чиркова // Российское предпринимательство, 2012. – № 2 (200). – С. 147–154.
9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
10. Програма Erasmus Mundus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus. – Назва з екрана.
11. Програма імені Жана Моне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-es-dlja-universytetiv-ta-studentiv/programa-zhan-mone/158-programa-imeni-zhana-mone-detalnij-opis.html>. – Назва з екрана.
12. Стронгин Р. Массовизация аспирантуры и проблемы качества подготовки научных кадров / Р. Стронгин, Б. Бедный, А. Миронос // Ректор вуза. – 2009. – № 5. – С. 34–40.
13. Указ Президента України "Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" від 25 червня 2013 р. № 344 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/1642>. – Назва з екрана.
14. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union. – SEC(2010)1161. COM (2010) 546 final from 06.10.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/rationale_en.pdf. – Назва з екрана.
15. Doctoral programs in Europe and United States : Trends, challenges and Best Practice: key figures report 2008/2009, European Commission, European Research Area, 2011. – 18 с.
16. European Science Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.esf.org>. – Назва з екрана.
17. Jurgensen T. CODOC – Cooperation on Doctoral Education between Africa, Asia, Latin America and Europe European University Association, 2012. – 56 p. – P. 45–50.
18. Knowledge Economy Index (KEI) 2012 Rankings. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/INTUNIKAM/Resources/2012.pdf>. – Назва з екрана.
19. Second Global Strategic Forum on Doctoral Education. Ireland, 20–22 March 2013. – EUA-CDE. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eua.be/cde/meetings-and-events/2nd-eua-cde-global-strategic-forum-on-doc-ed.aspx>. – Назва з екрана.
20. Sursock A., Smidt H. Trends 2010: A decade of change in European Higher Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/EUA_Trends_2010.pdf. – Назва з екрана.